

ZIMONYI ZOLTÁN

„...le is mondtam,
meg is nyugodtam”

Görgei Artúr válogatott írásai

(Szerk. Hermann Róbert)

„egyedül az ismeret fáján teremhet öntudatos, életrevaló törekvés”
Görgei Artúr: *Gazdátlan levelek*

Az évfordulók megünneplését tartalmassá teszi, ha a szokványos kultuszeseeményeken túl szakmai eredményeket is hoz. Az emlékezet adósságai törlesztésre várnak.

Mind gyakrabban halljuk, hogy az MTA Történettudományi Intézete a pécsi kutatócsoporttal összefogva nyolc évvel a mohácsi csata 500. évfordulója előtt elkezdte a felkészülését. Ásatásokkal, széles körű kutatással készülnek a megemlékezésre. Az első eredmény máris megszületett: a korabeli táj-rekonstrukciója során azonosították a törökök vezetési pontját, az úgynevezett Sztulán-dombot.

Görgei Artúr születésének 200. évfordulójára is időben, valószínűleg 2016-ban, a tábornok halála centenáriumát követően kezdhette meg az események megtervezését a szakma (a Hadtörténeti Intézet és Múzeummal az élen). A teljesség igénye nélkül 2018, a bicentenárium főbb eseményei: koszorúzás a tábornok lovas szobránál a budai Várban, Visegrádon mellszoboravatás, ezüst Görgei-emlékérem (a Magyar Nemzeti Bank bocsátotta ki). A kultuszeseeményeken túl szakmai eredményekben sem szűkölködik az évforduló. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum 2018. január 30-án (a tábornok születésnapján) emlékkonferenciát rendezett, a Rubicon folyóirat tematikus számot jelentetett meg (2018/1), elkészült az *Isten veled, Görgei!* című ismeretterjesztő film, áprilisban az MTA székházának dísztermében mutatták be telt ház előtt. Májusban Debrecenben a megyei levéltár tartott tudományos emlékülést, a Nemzeti Községi Egylet pályázatot írt ki tudományos igényű tanulmányokra. Az év végén a Nemzeti Múzeumban nyílik majd emlékkiállítás. A szakmai csúcs azonban: a Zrínyi Kiadó gondozásában megjelent *Görgei Artúr válogatott írásai. Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1915* című kötet.

Az ötszáz oldalas könyv igazi adósságtörlesztés. Görgei Artúr írásai összegyűjtve eddig nem voltak hozzáférhetőek. Még Katona Tamás vette tervbe az 1980-as évek végén, hogy Görgei emlékiratainak újrarendezése és sajtó alá rendezése után közlése után a tábornok hírlapi cikkeit, tanulmányait és vitairatait. Elkezdte az anyag gyűjtését, de a rendszerváltoztatás átkérte az Európa Kiadóból a politika terére: képviselő és államtitkár, nagykövet, végül polgármester lett belőle. Az összegyűjtött és legépelte anyagot átadta Hermann Róbertnek, azzal, ha kedve van, folytassa a munkát. Volt. Az anyag egyre nőtt és nőtt. Hermann Róbert meggyőzte a Zrínyi Kiadót – Görgei *Gazdátlan levelek* című munkáját készülnék megjelentetni, valószínűleg az évfordulóra –, hogy ne csupán a „kétségtől fontos, de kis terjedelmű művet” adják ki, hanem Görgei teljes publicisztikai munkásságát – „ide értve az eldugott helyeken, magyarul vagy németül megjelent interjúkat vagy más, visszatekintő jellegű szövegeket is”. Szerencsére volt kiadói kapacitás.

Mindezt a kötetet válogató, szerkesztő Hermann Róbert *Görgei Artúr, a publicista* című bevezető tanulmányából tudjuk. „Döbbenet láttam – írja –, hogy a tábornok a bibliográfiákból ismert íráson kívül mennyi rövid közlemény szerzője volt az 1867 utáni időszakban, sőt, hogy azon kevés 1848–49-es szereplő közé tartozott, aki nagyszámú interjút is adott az őt felkereső újságíróknak.”

Görgei memorandumait, kiáltványait, a napi- és hetilapokban, illetve a folyóiratokban megjelent cikkeket, vitairatait, visszaemlékező leveleit, interjúit, hadtudományi elemzését Hermann Róbert tizenegy tételbe rendezte. A művek keletkezéstörténetét, fogadtatását és forrásértékét közel negyvenoldalas bevezető tanulmányában, tételtől tételre haladva a rá jellemző mikrofilológiai alaposággal és gazdag jegyzetapparátussal mutatta be. A tizenegy tétel lényegében négy témakört fog át: Görgei vegyészeti kutatását, a forradalom és szabadságharc eseményeit, a kiegyezést és (érintőle-

sen) magánéletét. Az 1890-es évek második fele után adott interjúi, vele készült riportok (többek között Eötvös Károly, Mikszáth Kálmán, Vészi Margit tollából) engednek bepillantást az idős tábornok mindennapjaiba.

Az első tétel Görgei 1848-ban befejezett vegytani értekezése a kókuszdióolaj szilárd és folyékony zsírsavairól, dr. Riedel Miklós professzor e kiadvány számára készített új fordításában. A tábornok az 1890-es években Than Károly kémikusnak megemlítette, hogy katonai sikereinek legnagyobb részét kémiai tanulmányainak, a bűvárkodás révén szerzett értelmi fegyelmezettségének köszönheti. A most megjelent kötetben számos kisebb-nagyobb jelére bukkanunk rendszerszerű, de gyakorlatias látásmódjának, aprólékos, minden részletre kiterjedő figyelmének. Legelső újságcikkében (*III/1. Budapest, 1848. június 5. – a honvédsereg egyenruhájáról*) kifogásolta a honvédsereg tisztjei számára drága egyenruhát előíró rendeletet: „Vagy talán már egészen megfeledeztünk arról, hogy nemcsak a gazdagok soraiban, hanem a legszegényebbek közt is mindig találkoztak főtisztnak alkalmas egyének? [...] Válasszuk meg főtisztnak a képest [alkalmast]. Ne zárjuk ki a képest, mert szegény. Kizárnók pedig egyedül gazdagokra számított rendszabály által” – írta. A Deák Ferenc számára a magyar haderőről készített memorandumában (*V/2. Viktring, 1867. május 8.*) nemcsak a koncepciót vázolta fel, hanem kitért a legapróbb részletkérdésekre is, például a hadgyakorlatra behívás időpontjára (a mezei munkák rendjére tekintettel), az ideiglenes felmentésre jogosultságra és más gyakorlati kérdésekre. Például: az *egyetemes országos szemle* időpontját a virágvasárnapra következő hétfőre javasolta, „mint-hogy éppen akkor ünnepe egyik hitfelekezetnek sincsen”.

Gazdasági szakértelmét, mindenre kiterjedő figyelmét jelzi a Pesti Napló szerkesztőjéhez, Kemény Zsigmondhoz írott levele is (*III/1. Viktring, 1861. január 22.*), amelyben a lap egyik cikkének ténybeli tévedését igazította ki az ázsió (az ezüstforint és papírbankó) százalékos számításának módjáról.

A legtöbb írás természetszerűleg az 1848–49-es önvédelmi és függetlenségi harchoz kapcsolódik. Egy részük, huszonegy írás az események idején született: a tábornok 1848–1849. évi cikkei, kiáltványai és beszédei.

1875-ben *egy névtelen röpiratra válaszolva* elhatárolódott a küzdelem indokoltságát, jogszerűségét és igazságosságát elvitató konzervatív állásponttól (*VII. „Mit köszönünk a forradalomnak?”*).

Több írásában a visszaemlékező pozíciójából saját szerepét is védve értelmezte, magyarázta az eseményeket. A *Gazdátlan levelek* az emigráció körében a világosi fegyverletételről terjedő szóbeszédeket és az emlékiratait elleni vádakot vette sorra. Kossuth 1880-ban megjelent *Irataim az emigrációból* című munkájának első, 1881-ben pedig a második kötetéről a Budapesti Szemlében vita bontakozott ki, amelybe Görgei is bekapcsolódott (*VIII. Kossuth és Görgei, IX. Még egyszer Kossuth és Görgei*). Cáfolta Kossuthnak a függetlenség és a trónfosztás kimondásával kapcsolatos állításait (nevezetesen azt, hogy a hadsereg egyetértésével történt volna), cáfolta a diktátori ambícióival és az áruállással kapcsolatos vádakot is. Kiigazította Kossuth néhány pontatlan adatát. Foglalkozott Nagysándor 1849. augusztus 2-i debreceni csatavesztésének okaival, illetve azzal a kérdéssel, hogy kinek az ötlete volt Buda ostroma: Kossuthé, Klapkáié vagy Görgeié.

Az utolsó két tétel (*X. Interjúk és a XI. Visszaemlékező levelek*) egy része szintén a forradalom és szabadságharc eseményeire és szereplőire vonatkozik. A tábornok mindig előzékenyen válaszolt a megkeresésekre, interjúkérdésekre, akár ismeretlen közember, akár történész (pl. Marczali Henrik) fordult hozzá. Volt bajtársait is kikérdezte egy-egy ügyben. Két levelében a szabadságharc zsidó honvédek teljesítményéről fejtette ki elismerő véleményét, „híven ahhoz a jogkiterjesztő liberális állásponhoz, amely elvből ellenzett minden vallási vagy nemzeti diszkriminációt” (Hermann Róbert). „1848-ban kilenc pont felől egyszerre támadtatván meg: legkisebb gondunk is nagyobb volt annál, hogy azt fürkesszük, közülünk vajon ki-ki melyiknek, római pápának, Kálvinnak, Luthernek vagy Mózesnek tanai szerint imádja-e a közös egy magyar Istent, akinek nevében, akiben bízva fegyvert ragadtunk mindnyájan” – írta Bernstein Béla főrabbinak. Az alatta szolgáló zsidó honvédekről elismeréssel nyilatkozott: „fegyelmezettségben, személyes bátorság és szívós kitartásban – tehát minden katonai erényben – derekasan versenyeztek a többi bajtársaival”.

Az eseményeket magától elidegenítve, Hermann Róbert szavaival „rideg szaktörténeti-kritikai attitűddel” írta meg „igen alapos és gyilkos iróniájú” bírálatát *Dembiński emlékiratairól*. Az *Életem és működésem Magyarországon 1848–49-ben* című emlékirata mellett ez Görgei második legterjedelmesebb munkája. Demár János álnéven adta közre a Budapesti Szemle 1875–1877. évi köteteiben

hat részben. Hermann Róbert megállapítása szerint „Görgei nagyszabású, már-már a megbírált munkával megegyező terjedelmű kritikája volt az első olyan szaktanulmány 1848–1849 hadtörténetéről, amely a modern történettudomány szabályainak megfelelően, visszakereshető és pontos hivatkozásokkal (több mint százal) tárgyalta témáját. Görgei felhasználta a legfontosabb összefoglaló munkákat és emlékiratokat, s ezek kritikai összevetésével alakította ki a maga ítéletét [...] fejtegette ki viszonylag részletesen a maga hadtudományi-stratégiai gondolatait”. A kötetből kitűnik, hogy Görgei „Dembiński alkalmazását tartotta a magyar szabadságharc egyik legnagyobb szerencsétlenségének, s a lengyel tábornok volt az a személy, akinek – joggal – soha nem bocsátott meg”.

A másik nagy témakör a kiegyezési folyamathoz kapcsolódik. Görgei – amennyiben ezt a száműzetésben megtehetette – kiált Deák politikája mellett (*III/2. Levele Kemény Zsigmondhoz az 1848-as törvényes alaphoz való ragaszkodásról, Viktring, 1861. január 22.*). „Adja a magyarok Istene, hogy tanulni csak most ez egyszer ne a maga kárán induljon népe! S áldja meg ő az önmegtágadás ihletével azon férfiakat, akik hivatvák, innen is, a Lajtán túl is, hirdetni az őszinte, tehát – kétségkívül – az 1847/8-dik évi törvényes alapon fölépülendő kiengesztelődés szent igéjét.” Az ötödik tételben (*V. Memorandumai és cikkei, 1867*) olvashatjuk azt a két emlékiratát, amelyet Deák Ferenc számára készített még a száműzetésből a közös hadsereg kérdéséről, illetve a magyar haderőről. A bevezető tanulmány megállapítása szerint a memorandum „az egyik alapját képezte a kiegyezés kapcsán folyó katonai tárgyalások során az Andrássy Gyula által képviselt magyar álláspontnak”. E tételben olvasható nyílt levele Kossuth Lajoshoz. A készülő kiegyezés veszélyeit taglaló s Deák politikáját bíráló Kasszandra-jóslatra válaszulva Görgei felszólította Kossuthot, hogy ne izgasson tovább a kiegyezés ellen.

Görgei Artúr válogatott írásai árnyaltabbá teszik, helyenként át is rajzolják a közvéleményben működéséről és róla kialakult képet. Életrajzából tudjuk, hogy családjá helyzete miatt, anyagi okból lépett katonai pályára. Tudjuk azt is, hogy riasztotta a csapatszolgálat során tapasztalt szoldateszkaszellelem: „A százados kiabál, az őrnagy harap, a közember [...] összeressen” (lásd HERMANN Róbert, *Görgei Artúr, Rubicon, 2018/1, 8.*). A magyar haderőről készített emlékiratában talán erre is emlékezve törekedett az erőszakos katonai szellemet kiiktató szabályozásra. „Leszögezendő – írja Hermann Róbert a bevezető tanulmányában –, hogy »értelmiségbarát« és a hadsereg szocializációs funkcióit hangsúlyozó felfogása modernebb volt annál, mint amit a végül létrejött véderőtörvény tükrözött.”

A memorandum mellett több kiáltványa a humánus és az erkölcs fényével világítja meg a szigorú fegyelemtartásáról ismert, intranzigens tábornokot. Miután a császári csapatok kíméletlenül bántak hadifoglyaikkal, Görgei Vácott, 1849. április 12-én kiáltványban figyelmeztette a császári királyi fővezérséget: „Minden egy magyar fejért három osztrák fej esik.” Ám amikor hírért vette a Liptóvár feladásakor fogságba esett Mednyánszky László honvédőrnagy (egykori katonatársa, ifjúkori barátja a nemesi testőrségnél) és Gruber Fülöp honvédszázados kivégzésének, amikor tehát be kellene váltania a fenyegetését, egy újabb kiáltványában leszögezi: „egyed fegyvertelen ártatlanok legyilkolásával nem fogjuk megfertőzteni vitézségünket, s nem fogunk letörpülni alacsony bosszúállásra. [...] E gyilkosság sokkal borzasztóbb, semhogy a bosszú érzete ólomsúllyal ne nehezede a tiszta honfi kebelre, és e bosszú legyen meg, de legyen nagyszerű, valamint nagyszerű volt a dicsők halála. [...] csüggedhetetlen vitézséggel s győző fegyvereinkkel kivándó győzelmeink által bosszulandjuk meg az ártatlanok gyilkosságát, hogy legyen győzelmünk eredménye, létünk függetlensége és szabadsága örökös, mint leend az elhunytak emléke örökös.”

Görgei *Válogatott írásai* (emlékirataival együtt) megsejtetik a kelepccét, amelybe a függetlenségi nyilatkozat csalta a tábornokot. Görgei – saját bevallása szerint is – elvben egyetértett Magyarország független státusával, de ez 1848–49-ben nem szerepelt a stratégiai elképzelései között. A trónfosztás után döntenie kellett: váci nyilatkozata krédója ellenére átvált-e az önvédelmi küzdelemről a függetlenségi harcra, vagy ellenkezőleg: a nyilatkozat szellemében fellép Kossuth ellen, esetleg katonai diktatúra formájában, avagy hátat fordít a meggyőződése elleni történéseknek. Valószínű, hogy Görgei a rá jellemző módon ezúttal is alaposan mérlegelt minden lehetőséget. Jó döntést nem hozhatott. Bármit választ, személyisége integritását, saját értékvilágát bontja meg. Drámai élethelyzetbe kerül. A forradalom és az önvédelmi harc híveként a függetlenségi harcot nem hagyhatta cserben. Kossuthot kapcsolatuk változó szakaszai, sűrűsödő ellentétek ellenére egész életében az események első mozgatójának tekintette, nemegyszer elfogódott is volt vele szemben. Fellépése Kossuth ellen alighanem a szabadságharc azonnali csúfos bukását okozta volna, talán polgárháborút is. A szélesebb közvélemény Kossuth ígézetében élt. Görgeit magyar Bonapartként szokták emlegetni, ám ez csak katonai

képességeit tekintve állja meg a helyét. Hadvezér volt, uralkodói ambíciók nélkül. Móricz írta róla: „eszköz akart lenni csupán a Sors kezében. Egy szál kard, semmi más” (MÓRICZ Zsigmond, *Görgey Artúr*, Nyugat, 1931. július 16., lásd még uő, *A tizenkettedik órában = Tanulmányok*, III, Szépirodalmi, 1984, 587.). Ha elgondolkodott is rajta, belátta, hogy a diktatúra nem lendíthet a nemzet ügyén. A hazáját akarta szolgálni, ezért az események sodrában maradt, hogy megpróbálja kilicitálni a legjobbat abból a rossz lapjárásból, amit a trónfosztás osztott le. Elvállalta a hadügyminiszterséget (de a hadseregénél maradt). A hazaszeretet szent ihletére hivatkozva, a tavaszi hadjárat győzelmeire emlékeztetve „Előre bajtársaim! mindég előre!” jelszóval biztatta katonáit a további harcra a Komáromban, 1849. április 29-én kiadott kiáltványában. Ám a függetlenségi harcot ekkor már kilátástalannak látta. A kiáltvány a nép távoli jövőben, mártírok vérével írt győzelméről beszél: „ezen harc nem Magyarország és Ausztria közti harc egyedül, ez európai harc leend a természet adta legszentebb népjog harca a bitor zsarnokság ellen. – S győzni fog a nép, győznie kell mindenütt! De ezen győzelemnek ti alig lehettek élvezői, ha bajnokai lenni híven akartok, és bajnokai csak akkor lehettek, ha mártírjai lenni ezen legszebb, legdicsebb győzelemnek elhatározott szándéktok.” Petőfi *Egy gondolat bánt engemet* elszántságára emlékeztet a kiáltvány pátosza. Görgei ettől kezdve egyre cinikusabb, modora egyre keserűbb. Vakmerő bátorsága halállal ingerkedő fanatizmusba vált. De engedelmeskedik Kossuthnak. Életveszélyes fejsebe ellenére Aradra vezeti seregét Komáromból, ahol a haderő összpontosítása sikereket eredményezhetett volna a császáriakkal szemben. Görgei ezt javasolta, tervét Kossuth jóváhagyta, majd sebtiben megváltoztatta. Görgei mégis engedelmeskedik a kormányzónak, mint korábban a feldunai hadtest hadosztályként történt megalázó besorolásakor Dembiński főparancsnoksága alá. Aradra vonul. Hadseregét megkíméli a fölösleges véráldozattól, a csatavesztés gyalázatától és a gyászos szétszórattól. A dinasztikus összefogás túlereje anélkül győz, hogy a honvédseregekre döntő vereséget mért volna. A szabadságharc nem bukott meg. Görgei rendezett méltósággal felsorakozó serege élén teszi le a fegyvert az orosz csapatok előtt, megalázva a császáriakat. Az érzéketlennek mondott tábornok könnyes szemmel borul lova nyakára, serege megéljenzi, „Isten veled, Görgei!” kiáltással búcsúzik mártíriumra készülő vezérértől. A tábornok rosszul számított. Csak harmincegy éves, de nem néhány hét, hanem hatvanhét év van még hátra. Életre ítélték. Szánakozva mutathatnánk rá, mint Solom mester Bánk bánra: „Király, a büntetés már ennek irgalom.” Válogatott írásai szerint azonban méltón viselte sorsát, bélyegét, mellőzöttségét: „le tudok mondani, és megnyugodni bármily nehéz végzetemben. És valóban le is mondtam, meg is nyugodtam” (*IV. Gazdátlan levelek 1862–1867*). (GÖRGEI Artúr *válogatott írásai – Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1915*. Sajtó alá rendezte: HERMANN Róbert. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018. 520 old.)

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az Írók Boltjában, valamint az ország fontosabb, nagyobb újságosainál, minden hónapban kapható.

Az alábbi helyeken biztosan hozzájuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye, újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati téri aluljáró, újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró, újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló, újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Örs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park, újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Örs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Herman Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMÉT** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PÉCS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SZEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZÉKESFEHÉRVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATHELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

---